

ČOVJEK I PRIRODA

KAD ANAM ONI PROGGOVORE

Ne obasja sunce ni podnožje Huma, a glavna džada već se ispuni svjetinom što naizmjenično, poče se nagingjati preko baskija i tek pokovanih parmaka, dole prema unutrašnjosti nekad Osmanove, a sad već Haketove avlije, ne bil' što bolje vidjela tu dušmanicu, zlo što selo njihovo opasa ko najveća guja riđovka. I sunce već prevali preko pola Huma, a tamo u avliji, nad samom provalijom, onih devet odabranih, kršnih i jakih, jedan po jedan i dalje, spuštaju se dole, u samu provaliju, pa razmjeravaju je, neki rukama a neki štapovima. I sve tako, dok im se opanci ne napune kamenčićima, blatom, pijeskom i vodom. Onda prljavi i mokri, očajni izlaze kimajući glavom i uzdišući, toliko duboko, da iz tih uzdaha jasno čuju i oni što čekaju nad provalijom i ona rulja što u nevjerici čeka, navaljena na parmake, kako ipak istina je, da selo njihovo, mirno i pitomo, težak i golem dever snađe.

- I šta veliš, Ibe, brat bratu tri metra, - poviknu neko iz one gomile.

- Jah, ako nema i tri i po. A čim staneš, namah zamaknu opanci.

Gomila se uskomeša. Razvlače se riječi goleme ko Hum, od jednog do drugog, da je to tri metra. Hej, tri golema metra, a možde i više.

-Jašta da ti zamaknu, dobro pa ti ne zamakne cijela noga, Ibe, kad ti je stomak do zuba, - začu se opet isti glas iz gomile i gromoglasan smijeh rastjera onu tegobu i gorčinu što se već danima nakupljala u zraku.

- Nego, deder ti nek siđe Ibrin mali, ako i on propadne, e onda, rasap sijela, džaba mi ovo mjerimo i zagledamo, kad bezbeli odosmo svi u helać - doviknu Ale.

U helać, u helać, prihvati gomila, dok Ibrinog malog, visokog ali sitnog i mršavog, prebaciva s ruke na ruku, preko parmaka tamo u avliju. Čim ga spustiše dole u provaliju i vidjoše kako opanci mu skroz u zemlju zamakoše, zagalamiše i oni u avliji i oni ispred avlije. Gomila se poče naglo širit i činilo se da bi to išlo u nedogled tako, da iz kuće, gore, povrh avlije, ne opali sačmarica i da se na predvorju ne ukaza, pročelava prilika.

- Sikter svi! - prolomi se vazduhom.

- Stani, bolan Hake, vidiš da si selo u crno zavio. Hoćeš da svi izginemo, crna zemlja da nas proguta !?- skoro plačnim glasom progovori Ibe.

-Sikter, reko sam. Ko što sam ja kupio mogli ste i vi, sad je gotovo. Kuća moja - bašča moja, sve gore do iznad hrasta. I u avliji, svaka travka moja, a kamoli šta drugo. Evo, depeša od okružnog sudije, nejmam ja šta da krijem, a vi sebi terdžumanite koliko vam volja, - bijesan i pun prezira, procijedi kroz zube, mašući, bijelim ko snijeg, papirom ispred njihovih glava.

Neko od one devetorice, što su već bili u avliji, istrgnu onaj papir, a ona rulja se poče tiskati oko njega, gurajući ga ispred sebe džadom. Tako, većina one svjetine se nađe u jedinoj seoskoj mejhani, a ostali, što ne uspješe ući unutra, rasuše se po obližnjim kućama, čekajući glas - šta li to piše u depeši i kako se riješiti one crne nemani, od tri metra provalije, što ih evo, već hefta ima, sve redom za prsa ujeda i guši.

*

- I znači, sudija tako - procijedi naposljetku Ibe, gledajući blijedo u Ometa, još u glavi razabjeravši šta im to sve ovaj malo prije pročitao.

Tako - otegnu Ome, pa nastavi. - Ljudi, tako je kako je. Ona nesreća, Hake, kupio kuću još u jesen od Osmanove djece. I kuću i onaj dulum i po zemlje oko kuće. Ima čovjek sve crno na bijelo. Ruke nam svezane.

- Ma nek se gone i Osmanova djeca, što nam to vako sve lijepo udesiše pa prodadoše toj budali Haketu kuću, a nek se vala goni i on i crni đavo što nam ga dovuče preko bijela svijeta ovdje nama, - prosikta neko ljuto. I kuća nek se goni - nadoveza se neko drugi, - al' oklen njemu

pravo da ruši hrast!?

- E pa, bašča njegov, hrast njegov, - ponovi Ome.

- Jest hrast njegov, u njegovoj je bašči, al' zna i Bog i narod, da je hrast i na brdu, onom istom na kojem i cijelo selo. Ako odsječe i ovaj, ko što je neki dan sasjeko onaj hrast, ona rupa neće biti tri, nego trideset i tri metra, pa ode brdo, a onda, odosmo i svi mi - dodade Ibe.

- Džaba što zna i Bog i narod, kad sudija neće da zna. - zaključí Ale.

Na ove riječi, uskomeša se ona gomila, pa se svako malo moglo čuti kako neko nešto dobacuje, ja za hrast, ja za Haketa što hoće hrast da ruši, ja za Osmanovu djecu, što eto, prodadoše napuštenu kuću neznancu i na selo golem dever navukoše.

-Jel on zna da ima rupa? - začu se iz gomile.

-Pa pročitá ti čojk otojč, - procijedi neko, - jašta nego zna.

- I da ima u njoj brat bratu tri metra?

- Ma zna i to al' džaba, valja nama to mimo sudije.

-Ne mere se sa sudijom, a ne mere se ni sa Haketom lijepo, vala viđo ste ljudi da je ters.

- Ne mere, - otegnu se duž cijele mejhane.

- A vala, onaj hrast stariji i od Rahmije, a ima Rahmiji skoro devedeset.

- Ih, ima jašta radi.

- Ima hrastu i sto devedeset.

- Ma ima i više, puno više nego što ima selu, prvo bio hrast pa onda bilo selo.

- Ima, kako nema, vidi se vala sa Pojata, kolika je to gromada.

- A ne mogavše mu ni Švabo ništa.

- Ma kakvi, a četiri godine ga ciljo, pa da ga ni ne okrzne.

- Vala da ne bi njega, davno bi taj Švabo nama kolo na Humu zaigro.

- Ja švabo, ja medvjedi i vuci, koliko puta smo samo utekli od njih.

- Ih, kad se samo sjetim, oni potjeraju, hajvan ko hajvan, gladan, a Hum visoko, pa Mušan i ja pravo uz hrast. Ona životinja silna, udara li udara, a on, ko uzinad ma ni za pedalj da se zatrese. Ne da nas, pa ne da.

- Švabo četiri godine, i hajvan četrdeset i četiri, a koliko samo gromova u žilu kucavicu mu se hitilo.

- I jopet ništa.

- Vala da je insan, dosad bi pregorio, šta se svega nagledo.

-Jah, bi, al' nije, drvo ko drvo.

- A govorila je meni bika, ja slušo ko dijete, da kako ima svijet ljudi i životinja i džina, ima tako i taj nekakav njihov svijet, pa oni međusobno govore, a more bit da i insana razumiju.

-Ko, hrastovi !?

- Ma jok samo hrastovi, nego tamo svi *anam oni*, i svo drveće i cvijeće i sve što na zemlji niče.

- Ma, jami..

- Ima to ima, i ja sam čuo isto, a ko će znat, more bit da stvarno međusobno govore, i da sve osjete ko hajvani i ko mi insani.

- E onda ga vala ne damo!

- Ne damo al' čuli ste ljudi, onaj nesretnik hoće da ga ruši već sutra, a njegovo je, tako reče sudija - poviknu na kraju Ale, pa ono komešanje konačno prestade i mejhana ponovo zapade u

tegobnu tišinu.

A šta veliš, Dajo - procijedi Ibe, nakon dugo vremena, i svi pogledi ostadoše prikovani na priliku srednjih godina, što je sjedila tamo na samom kraju mejhane, - da ti nama ovo, onako ko što ti znaš, udesiš?

*

Daja, obli blagi znoj i zali crven, što od stida što od neke neobične dragosti, pa mu se ote i blagi smiješak na usnama. Kako se samo Ibe sjetio njega, pomisli. I jeste, istina je, zna to i on, da čini se, samo bi još on selo iz ovog belaja mogao izvući. Ne zna Hake, ko je Dajo, i kakve je on sve šejtanluke znao zbijati u mladosti i koliko je samo i starih i mladih, znao isprepadati, ukazujući im se po sokacima, šumama i štalama u kasnu noć, dok bi bivali il' sami il' u grupama. I evo, sad opet, nakon toliko godina, od njega se traži da uradi isto, al' ovaj put za selo, za njih. Sva ona gomila u muku je gledala u Daja kao u jedini spas i kao da mu čitala misli, već se radovala što bi se onog golemog belaja još večeras mogli kutarisati. Samo ako Daja pristane, pomoći će oni njemu. U svemu. I da uđe u kuću, gore Haketovu i da se sakrije. I reći će mu šta da mu kaže onim svojim dubokim glasom, kad padne mrkla noć i kad se Hake bude spremao u postelju. Ne mora da mu se ukazuje, dovoljno je da zagalami na njega, da mu kaže da je kuća ukleta, a da je on vođa šejtana i da njemu nema rahata sve dok kuću ne ostavi i ode negdje daleko iz sela. Slušao je Dajo sve ono što su mu govorili, a uzbuđenje mu je sve više raslo. Ne trebaju oni njemu ni govoriti šta i kako to treba, kad on to od svih njih najbolje zna. I tamam pođe da izusti, da će rado, kako neće pomoći selu, i to još večeras, a onda jedna ružna misao, ona mučna i gadna prođe mu kroz glavu i sa lica mu se odjednom izgubi onaj vragolasti smijeh. A šta, ako ga večeras ona njegova dušmanica, boleščura ponovo sahrva. Šta ako, večeras umjesto u Haketovoj kući, završi na Huminom brdu. Nije mejhana znala, al' znao je dobro Dajo kako je gadna ta njegova boljka i da nigdje lijeka nema. Znao je, kako je i kad ga to njegovo uhvati, pa se on izgubi i pretežno izvere se gore, na Humino brdo, ono što je iznad sela. Pobere sve ljeskove štapove što nađe, pa ih zabada jedan do drugog, stotinama po čitavom brdu, i tako do zore. Kući se vrati polusvjestan, pa kad se probudi i sasvim se pribere, ne sjeća se svega, ali zna da one

štapove što su gore, na Huminom brdu, nije tako ostavio niko drugi već samo on. I tako godinama, a selo ne zna. Il' zna, al' hoće da ne zna. Al' Dajo sigurno zna i baš zato sad šuti, dok cijela mejhana u nj nijemo gleda.

- Nema nam druge,- na kraju ponovnu tišinu, prekinu Ome,- onaj ako osvane gore u kući još sutra, ode i drugi hrast, i odosmo i mi ljudi, pa ti Dajo kako hoćeš.

Selo je već utonulo u gusti mrak i mejhana se ubrzo isprazni. Idući kući, Daju je oblivao hladan znoj. Još jednom je u glavi prebiraio da bi trebao pokušat sve što može večeras, radi sebe i radi sela, svog sela, onog što se pružalo na brdu koje je u životu držao hrast, iz nekad Osmanove a sad već Haketove avlije.

*

To isto selo polahko je tonulo u san, kada se te noći i Hake umoran i iscrpljen od onog silnog naglabanja oko hrasta, kuće i avlije, spremao da krene u postelju. *Oni će meni , da moje ne daju. Avlija moja, hrast moj, sve ću da posječem ako hoću i kad hoću.* I dok je tako gunđao sebi u bradu, odjednom kućom prostruja hladan vjetar. Sobom se zakotrlja ugašena svijeća. *Biće da je prozor u predulazju otvoren,* pomisli, pa se nevoljko pridiže iz postelje, u mraku tražeći fenjer. I tamam kad zakorači, pod nogama zacviliše daske i kućom se prolomi jeziv glas. Hake utrnu i ukoči se u mjestu. Osta nepomičan. Bio je siguran da je čuo glas, al' čiji? Na momenat sve utihnu i on, klimajući glavom, ponovo zakorači prema predvorju, kad kućom odjeknu isti zvuk. Ovaj put, bio je siguran da ga nečiji glas doziva. Da, upravo, njega, Haketa i to baš njegovim imenom.

- Hake, Heke.. prolamalo se kućom.

No, ubrzo se pribra, skupi svu snagu pa uzviknu: - Ko si ti??

Nije dobivao nikakav odgovor, samo nerazumno mumljanje što i dalje se provlačilo, dole iz podruma, između drvenih daski, gore, na drugi boj gdje je u mraku nepomično stajao. U jednom momentu uspije da se opet smiri i da ubjedi sam sebe da je ovo sigurno neka il' igra il' da mu se pričinjava, pa tako ispruži još jedan korak prema naprijed. Al' onda, svi prozori se na drugom

boju pootvraše od silnog vjetra. Hake pretrnu i od nemoći pred naletom te snage što ispuni cijelu kuću, pade na pod, gdje je još jasnije mogao čuti viku, koja je dolazila odozdo, iz zemlje, ispod podruma. Od siline vjetra i tog neprestanog mumljanja, poče se nekontrolisano tresti, uhvati ga groznica i on bez svijesti osta ležati na podu ostatak noći, koja već uveliko bješe na izmaku.

*

Ne obasja sunce ni podnožje Huma, a glavna džada već se ispuni svjetinom što naizmjenično, poče se naginjati preko baskija i tek pokovanih parmaka, dole prema unutrašnjosti nekad Osmanove, a sad već Haketove avlije, ne bil' što bolje vidjela Haketa i njegove tri krave što ih goni ispred sebe. Oni što nisu uspjeli posvjedočiti tom prizoru, slušali su od drugih kako je izgledao sav jadan i blijed, kada je odlazio. Preko noći osijedio i na pola iskopnio. Kuća, nekad Osmanova, a sad ničija, zjapila je prazna. Na drugom boju, prozori su bili širom otvoreni. Kasnije, vidjet će to seljani, u podrumu se stvorila pukotina kako je na površinu izbilo korijenje od hrasta, što se eto, čak do same kuće proteglo, pa i pod kuću se zavuklo. Dajo je zbunjen i sa nevjericom, gledao čas u Haketa što odlazi iz sela, čas u onu svjetinu što poče da ga okružuje i do iznemoglosti blagosilja.

Tamo u avliji grane hrastove još jednom, svom snagom, zatresoše se pod naletom vjetra. Da su znali samo malo bolje da oslušnu, čuli bi seljani kako te hrastove grane pričaju priče o mnogo čemu, što oni ni na slutiti ne mogu i šalju ih gore, daleko na Hum. Isti onaj Hum na kojem se pod naletom snažnog vjetra, ljuljale i grane drugog drveća i bilja, baš kao što se ljuljalo i na stotine friško pobodenih, ljeskovih štapova.